

GYÖRI FERENC*–PÁL ÁGNES**

AZ IPARI TERMELÉS SZEREPÉNEK ÉS TERÜLETI SZERKEZETÉNEK VÁLTOZÁSA MAGYARORSZÁGON NAPJAINKBAN

CONTEMPORARY CHANGES IN THE ROLE AND SPATIAL STRUCTURE OF INDUSTRIAL PRODUCTION IN HUNGARY

ABSTRACT

We want to present the historical back-ground of the changes in the industry of Hungary emphasizing the continuousness in terms. The renewing and transforming of the industry of Hungary is a permanent process. After the fall of socialism the interest of the multinational companies and enterprises strengthened regarding the role of investors. In this transition economy the role of the market has immensely been emphasized, the role of the privatization is a characteristic feature this time. One and a half decades after the regime change Hungary joined the European Union (2004). The economy of Hungary became an open economy. From 2008 the structure of the industry has been changed. The economic crisis caused a lot of structural changes regarding a set of the connections in the economy. Today a re-industrialization process can be observed. The industrial output is increasing, the driving force of the process is the automotive industry. The traditional NE-SW axle presented the previous line of the main territory of the production of the industry. The new territory is the northern part of Transdanubia, instead of the previous area. Hungary's industry is still in a period of transition. It depends on the effects of globalization, the world's economic processes, the volume of operating capital, the success of economic restructuring and the possibilities for cooperation between eastern and western economies. All these factors influence Hungarian economy as a whole, since it is closely related to both European and global economies.

1. Bevezetés

A rendszerváltást követően a kelet-közép-európai országok jelentős gazdasági szerkezet-átalakítást hajtottak végre, így gazdasági szerkezetük ma már nem tér el jelentős mértékben az Európai Unió átlagától.¹ Eközben az ipari fejlődés napjainkban az átlagostól eltérő irányt mutat: míg az EU-28 átlagos ipari termelése folyamatosan csökken, a kelet-közép-európai térség országainak mutatói folyamatosan javulnak. Magyarország már 2013-ban az európai élmezőnyhöz tartozott az ipar 26%-os hozzájárulásával az összes bruttó hozzáadott értékhez, ami 7 százalékponttal haladta meg az uniós átlagot.² Ezzel az ipari növekedési rangsorban a 9. helyen állt.

Az ipar térnyerése tükröződik a gazdasággal kapcsolatos híradásokban, elemzésekben is, melyek gyakran tárgyalják a munkahelyteremtő, kapacitásbővítő beruházásokat. Tény, hogy nem csak az európai, de a tengerentúli és a távol-keleti cégek is egyre elégedettebben nyilatkoznak a magyarországi termelési és befektetési környezettel kapcsolatban. Jól körvonalazódni látszik egy újraparosodási folyamat, melynek tartalmát és területiségét na-

* Dr. PhD Györi Ferenc tanszékvezető főiskolai docens, Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar.

** Dr. habil. Pál Ágnes egyetemi magántanár, ny. főiskolai tanár, Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar.

gyobbreszt a globális gazdasági környezet változása, a nemzetközi fejlődési tendenciák és kapcsolatok fejlődése, kisebb részben a helyi adottságok határozzák meg.

A dinamikus ipari növekedés azonban véletlenül sem jelenti a korábban teret vesztett szocialista ipar újbóli térfoglalását. Az újraparosodás egy olyan összetett folyamatként bontakozik ki, amely elsősorban az információ-technológiai eszközök előállításával foglalkozó iparágak megjelenésével, a nagyobb hozzáadott értéket termelő, high-tech ágazatok expanziójával (pl. IKT, járműipar, gyógyszergyártás) és a hagyományos ipari ágazatok (pl. tömegtermelő könnyűipar, vas- és acélipar) súlyának csökkenésével jellemezhető. Vagyis, egyaránt jelenti a legmodernebb ágazatok, tevékenységek, termékek megjelenését ott, ahol eddig ilyesmivel nem foglalkoztak és a gazdasági szerkezet változását is.³

Tanulmányunk célja, hogy röviden áttekintsük a magyar iparfejlődés szakaszait, a rendszerváltozást követő átalakulás következményeit, valamint a napjainkra rendkívül nyitottá vált gazdasági környezetben zajló újraparosítási folyamat jellemzőit.

2. A magyar ipar fejlődésének másfél évszázada

Magyarország ipara az Osztrák-Magyar Monarchia korában, a Kiegyezés (1867) után lendült fel, s töretlenül fejlődött egészen az I. világháborúig. Ebben az időben a nagy múltú selmecbányai akadémiának (1735) és a budai ipartanodából létrehozott Műegyetemnek (1872) köszönhetően ugrásszerűen meg növekedett a műszaki végzettségű szakemberek száma.⁴ Ekkor alakultak ki az ipar jellegadó nagyvállalatai, valamint speciális, a nemzetközi piacokon is keresett termékei (pl. malom-, szesz-, cukor-, hús- és konzervipari termékek). Az exportra termelő élelmiszeripar, valamint a Kárpát-medence vasúthálózatának kiépítése ösztönzőleg hatottak a bányászat, a kohászat, valamint gépipar kibontakozására is. Ez utóbbi fejlődése a századforduló körül, a kor legmodernebb és számos innovációt megvalósító ágazataiban gyorsult fel igazán (pl. villamosgépipar, hajóipar, malomipari gépek, járművek és vasúti gördülőanyagok gyártása).⁵ Mérnökeink, ipari feltalálóink kitűnő teljesítményét már a 20. század elején nemzetközi szinten jegyezték.

Az államhatárokat megváltoztató, hatalmas területi veszteségeket okozó 1920-as trianoni békediktátum megnyirbálta természetes gazdasági és közlekedési térkapcsolatokat, ami az ipari fejlődés lelassulásához vezetett. A gyárak kevesebb, mint fele, az érlelőhelyek, erdők töredéke maradt az új, egyharmadára zsugorodott magyar államterületen. Az egységes gazdasági tér feldarabolása nem csak Magyarországot, hanem a Kárpát-medence valamennyi országának regionális fejlődését hátrányosan befolyásolta.⁶ A gazdasági traumát a két világháború között a magyar iparba beáramló külföldi működő tőke enyhítette. A fejlődés húzó ágazatává kezdetben a textil- és ruházati ipar vált, de hamarosan gyors termelésbővülés játszódott le a vas- és fémipar, a gépipar, az elektrotechnika és a vegyipar területén is. A nagy cégek egyre nagyobb jelentőséget tulajdonítottak a műszaki fejlesztéseknek, találmányoknak, melyek nemzetközi viszonylatban is versenyképessé tették a magyar ipari termékeket.⁷ Ebben az időben a gyáripari keresők valamivel több, mint fele a nehéziparban, harmada a könnyűiparban, tizedrésze pedig az élelmiszeriparban talált megélhetést.

A II. világháborúban a nemzeti vagyon kétötöd része elpusztult, az ország ipari üzeminek nagy része tönkrement. „A termelőeszközök pusztulását tetézte, hogy előbb a német, majd a szovjet hadsereg szisztematikusan kifosztotta az országot, elhurcolva az épen maradt gépek és berendezések jórészét”.⁸ Az ország szovjet megszállás alá, a Szovjetunió politikai és gazdasági érdekszférájába került. Az 1945 utáni ipari fejlődésben alapvetően öt szakaszt különíthetünk el.

1. szakasz: A háború utáni újjáépítéssel egy időben az országra kényszerített szocialista társadalmi-gazdasági modell gyökeres változást hozott az ipari termelőeszközök tulajdonviszonyaiban, a foglalkoztatottak számában és ágazati megoszlásában is. A tíz főnél többet foglalkoztató üzemek államosították, a kisipari termelés pedig csak szövetkezeti formában maradhatott fenn. A pártállam gazdaságpolitikai elképzeléseinek megfelelően az egész gazdaság legfőbb dinamizáló tényezője az iparfejlesztés lett.⁹ A tervutasításos rendszer hadigazdálkodásra emlékeztető iparpolitikája a „lokomotív” szerepet a nehéziparnak szánta, ami főként a hazai nyersanyagok kitermelésére és feldolgozására rendezkedett be, a többi ágazat rovására. A magyar ipar – hasonlóképpen a keleti blokk más országéihoz – egy Moszkvából vezérelt rendbe tagozódott be a KGST keretein belül.

2. szakasz: Az 1960-as években az iparfejlesztési stratégiában szemléletváltás következett be: fokozatosan előtérbe kerültek a hazai adottságokra alapuló feldolgozóipari fejlesztések. Megkezdődött a rurális térségek, elsősorban az Alföld „iparosítása”, ami azonban többnyire csak a gyenge termelékenységű üzemek, elavult technológiák fővárosból „vidékre” költöztetését jelentette. Mindez – az ipari foglalkozás gyors és látványos bővülése ellenére – napjainkig ható elmaradottságot épített be a régióba.¹⁰ A szocialista iparosításnak ez a kezdeti, extenzív szakasza csak az 1960-as évek végén, a természeti és társadalmi erőforrások kimerülése következtében zárult le.

3. szakasz: Az újabb lökést az intenzív iparfejlesztés fontosságának felismerése, az „új gazdasági mechanizmus” 1968-as bevezetése adta. A gazdasági reformintézkedések lazították a centralizált vállalatirányításon, ami a nemzetközi munkamegosztásba való jobb beilleszkedést eredményezte. Lényegében a tervgazdálkodás megváltozott szabályokkal folyt tovább, ami „ideig-óráig” előnyösen hatott a termelés hatékonyságára, technológiai színvonalára, a termékszerkezetre, valamint a termékek minőségére és árára is. Ugyanakkor a magyar ipari termékekkel még így is jószerivel csak a keleti blokkon belül lehetett kereskedni, s nagyrészt az is csak cserekereskedelmet jelentett.¹¹

4. szakasz: Az 1980-as években azután egyre inkább kiütköztek azok, az egész gazdaságra teherként nehezedő, így az ipart is sújtó gyengeségek (pl. anyag- és energiapazarló termelés, elavult gépek, berendezések, nagyvállalatok túlsúlya), amelyek újra az ipari fejlődés lelassulásához vezettek. Ezt felismerve a pártállami vezetés újabb reformintézkedésekre szánta el magát, melyek hatására megindult a Nyugat felé történő gazdasági és pénzügyi nyitás, sőt a kisvállalkozások néhány új formáját is engedélyezték.¹² Az újradefiniált tervgazdálkodás, az egyre erősebben fújó „reformszelek” azonban nem hozták meg a várt eredményt: a külkereskedelmi egyensúly lassan felborult, a gazdaságot pedig csak tőkés hitelfelvétellel, hatalmas eladósodás árán lehetett tovább működtetni. A felvett kölcsönöket az állam a fogyasztási színvonal fenntartására, a vállalatok és szövetkezetek likviditásának megőrzésére, illetőleg különféle – a világpiac által kevésbé akceptált – fejlesztésekre fordította. A politikai rendszerváltoztatást nagyban sietteték azok az elkerülhetlenné vált újabb intézkedések, melynek eredményeként az állami és a szövetkezeti tulajdon mellett a termelésben egyre nagyobb teret kaphatott a magángazdaság. A piacgazdaságra való áttérés elkerülhetlenné vált.

5. szakasz: A rendszerváltással, az 1990-es évektől új fejezet kezdődött a magyar ipar történetében. Az ország 1996-ban az OECD, majd 2004-ben az EU tagja lett, ami az egész magyar gazdaság nemzetközi pozícióját alapvetően megváltoztatta. A következőkben ezt tesszük górcső alá.

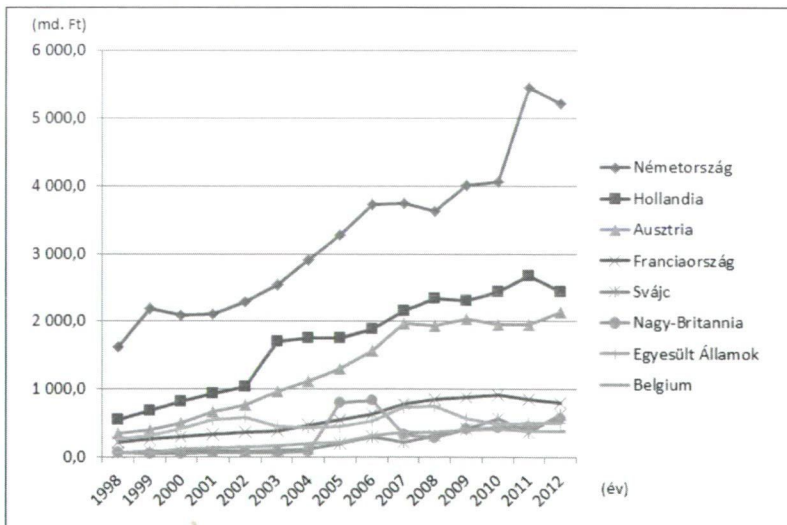
3. A magyar ipar fejlődése a rendszerváltástól napjainkig

A *rendszerváltozással* az egész magyar gazdaság és ezen belül az ipar helyzete is alapvetően megváltozott. Megnőtt a *külföldi befektetők* érdeklődése, amit tükrözött a multinacionális cégek számának ugrásszerű növekedése is.¹³ A rendszerváltást megelőzően főként német, osztrák, svájci, brit és olasz tőke érkezett az országba, majd azt követően megnőtt a holland, francia, amerikai és belga tőke érdeklődése is (1. ábra). A távol-keleti befektetők közül ma Dél-Korea a 9., Japán a 11., Szingapúr a 17., Kína pedig a 22. a befektetők rangsorában.

A külföldi befektetők két hullámban érkeztek Magyarországra, az első hullám a privatizációs korszakot fogja át, míg a másodikat a 2000-es évek zöld- vagy barnamezős beruházásai jellemezték.¹⁴ 1989-től az országba érkezett külföldi tőke körülbelül évi 40%-át fektették az iparba.¹⁵ A megindult gyors „piacosítás” és privatizáció iparunk területi és ágazati szerkezetében markáns változásokat hozott.¹⁶

A termelőeszközök rendkívül gyors privatizálása azonban számos negatív következménnyel is járt. Az egyik, hogy a még állami tulajdonban lévő vállalatoknak lehetőségük sem maradt arra, hogy az új, piaci körülmények között megmértesék magukat. A többségében újdonsült külföldi tulajdonosok a rendkívül jutányos áron megszerzett vállalatokat rendre leépítették, majd bezárták, jobb esetben saját anyavállalatuk telephelyévé fokozták le. Így, azok piacait, olcsó erőforrásait megszerezvén, könnyen megszabadulhattak potenciális versenytársaiktól,¹⁷ ami egyenesen vezetett az *ipari termelés* drasztikus visszaeséséhez. Sajátos adat, hogy a rendszerváltást követően a GDP 3 év alatt 20%-kal esett vissza, és az elhúzódó transzformációs válság következtében csak a 2000. évre tudta feltornázní magát a korábbi szintre.

1. ábra. A Magyarországon legtöbb külföldi tőkét befektető országok 1998–2012. között

Forrás: KSH 2015 alapján a szerzők szerkesztése

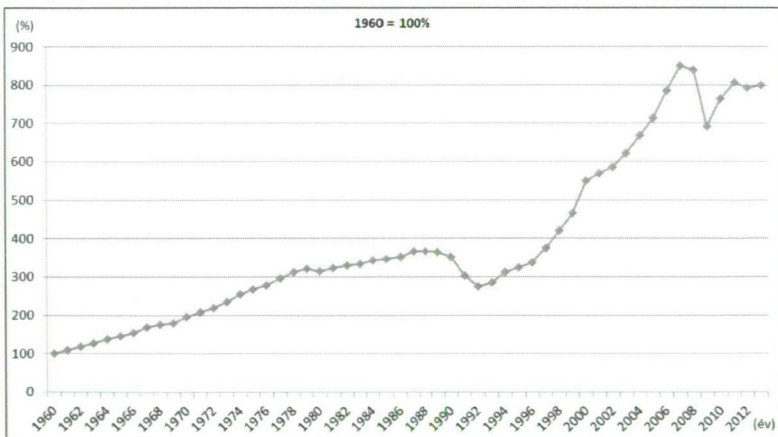
Az ipari termelés volumenének három év alatt közel 1/3-ával történő visszaesése mindenekelőtt a védett kelet-európai piacok elvesztésének, a belföldi kereslet csökkenésének, valamint a beáramló import termékek versenyének volt köszönhető (2. ábra). Az iparvállalatok számának fogyatkozása részleges „ipartalanodást” eredményezett. A termelés vissza-

esésének negatív következményeit fokozta továbbá az infláció, valamint az egyre növekvő munkanélküliség is. Így, dacára annak, hogy a vállalkozás szabadságának köszönhetően az *ipari szervezetek* száma folyamatosan növekedett, az ipari foglalkoztatottak száma ez idő alatt közel 80 ezer fővel csökkent.¹⁸ Összességében elmondható, hogy korábbi ipari termelő kapacitás közel fele vált feleslegessé.¹⁹

Az ipari termelés növekedése 1993-tól lassan – szinte a várakozások ellenére – indult meg. Az 1996-tól egyre dinamikusabbá váló felfutás egészen 2007-ig tartott. Ez a kedvezőbb világgazdasági folyamatoknak és annak az aktív kormányzati iparpolitikának volt köszönhető, mely a szakképzett, olcsó munkaerőt kiejánlva, hatalmas adókedvezményekkel igyekezett a külföldi tőkét Magyarországra csalogatni. Az intézkedések időlegesen stabilizálták az ipar helyét a nemzetgazdaságban, a külföldi működő tőke beáramlása pedig nagyban segítette a szerkezeti átalakításokat, a modernizációt, valamint az ipari kivitel növekedését is.²⁰ A *termelőkenység* számottevő javulását eleinte a feleslegessé vált létszám leépítése okozta, majd 1996-tól kezdődően a termelésben alkalmazott korszerű vezetési-szervezési módszerek és a korszerű technika alkalmazása javította a termelőkenységet.²¹

Súlyos problémaként merült fel azonban, hogy a külföldi vállalatok olyan kedvező üzleti feltételeket élvezhettek, melyeket egyetlen magyar gazdasági szereplő sem. Ennek következtében az ipari vállalatok, illetve termelőeszközök nagyobb hányada külföldi tulajdonba került, a termékszerkezet pedig egyértelműen a függő gazdasági perifériákra jellemző az olcsó szerelvénygyártás irányába tolódott el.²² Persze kétségtelen az is, hogy a rendszerváltozást követő évtizedben az országban működő külföldi tulajdonú *leányvállalatok* nagyban hozzájárultak az élenjáró technika adaptációjához, a gazdaság modernizációs folyamataihoz. Ám, kvázi „modern szigetként”, nemigen álltak kapcsolatban és alig-alig működtek együtt a hazai vállalatokkal, vállalkozásokkal. A kialakult szituáció a gazdasági szerkezet amúgy is meglévő dualitását erősítette, ami ugyan nem volt ismeretlen a többi közép-kelet-európai ország számára sem.²³

2. ábra. Az ipari termelés volumenindexének változása Magyarországon (1960-2013)

Forrás: KSH 2015 alapján a szerzők szerkesztése

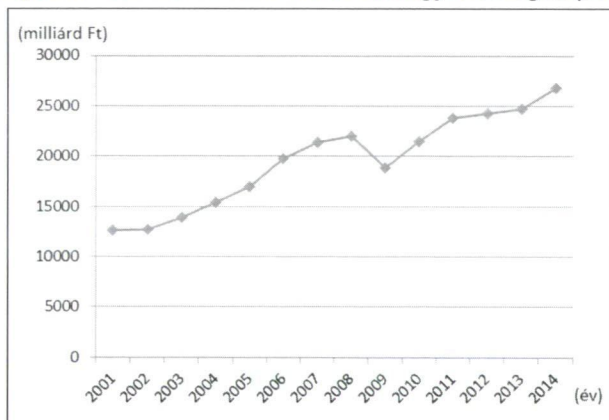
A növekedést biztosító, főként zöldmezős *beruházások* már egyre inkább a magas hozzáadott értéket termelő exportorientált ágazatokba (pl. járműgyártás, elektronika, villamos gépípar) irányultak. Az államilag garantált beruházási kedvezmények mellett fontos vonzórőnek bizonyult a kiépített infrastruktúra, a kedvező földrajzi(-logisztikai) helyzet, az emberi erőforrás meglévő szakmasztruktúrája, és a régebben kialakult kooperációs kapcsolat-

rendszer. Mindez főként Budapest-környéki központi régió és a nyugati országrész egyes térségei számára nyújtott előnyt.

Mivel az ipari termelés és értékesítés alakulását a világgazdasági, de legfőképpen az európai gazdasági folyamatok befolyásolták természetesen, hogy az ezredfordulót követő világgazdasági válság Magyarországon is érezte hatását. Ugyanakkor tény az is, hogy az 1990-es évek közepétől a 2000-es évek közepéig csak egyetlen európai ország, Írország volt képes Magyarországnál nagyobb ipari növekedést produkálni.²⁴ A rendszerváltástól számítva az ipari termelés a 2000-ben elért 18%-os évi növekedési csúcstól, a 2003–2007 közötti ipari konjunktúrának köszönhetően bővült jelentősebben (évi 7-10%). Ebben nagy szerepet kapott a 2001-2006 közötti időszakra kidolgozott, szakképzett munkaerőre, innovációra és tőkebevonásra támaszkodó új gazdaságfejlesztési modell a Széchenyi Terv.²⁵

2008-ban soha nem látott *gazdasági válság* söpört át a világon, ami az ipari mutatók szinte mindegyikében visszaesést eredményezett Magyarországon. Az ország a versenyképességét meghatározó „competing on the cheap” gazdaságfilozófia és gyakorlat csődöt mondott.²⁶ Az ipari termelés értéke zuhanni kezdett (3. ábra). A válság mérséklésére a regnáló kormány rövid és hosszú távú kormányzati akcióterveket dolgozott ki, melyek azonban rövidesen háttérbe szorultak a második Orbán-kormány az újraiparosítást zászlajára tűző gazdasági- és iparpolitikai céljai mögött (Új Széchenyi Terv, 2011). A válság enyhülésével egy időben hozott intézkedések jelentősen hozzájárultak a gazdasági légkör javulásához.

3. ábra. Az ipari termelés értékének változása Magyarországon (2001-2014)

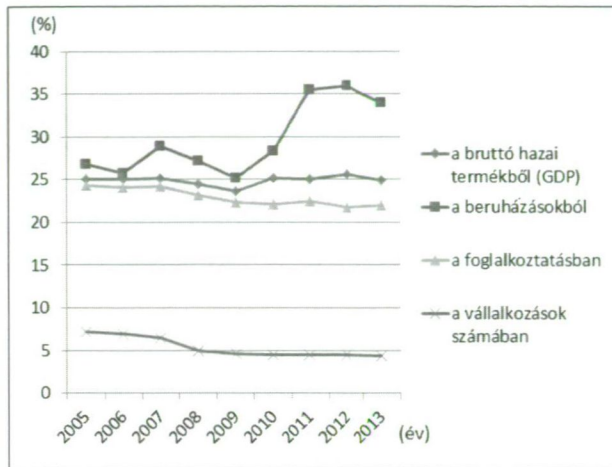

Forrás: KSH 2015 alapján a szerzők szerkesztése

4. A magyar ipar mai helyzete

Az ipar magyarországi súlyára jellemző, hogy évek óta a *bruttó hazai termék* (GDP) körülbelül 1/4-ét adja. Az ipari *beruházások* értéke (gépek, berendezések vásárlása, építési beruházások), valamint azok részesedése az összes beruházásból 2010-ben ugrott meg (4. ábra). Az ipari beruházások az összes magyarországi beruházási érték körülbelül harmadát, a pénzügyi beruházások leszámításával közel felét adják.

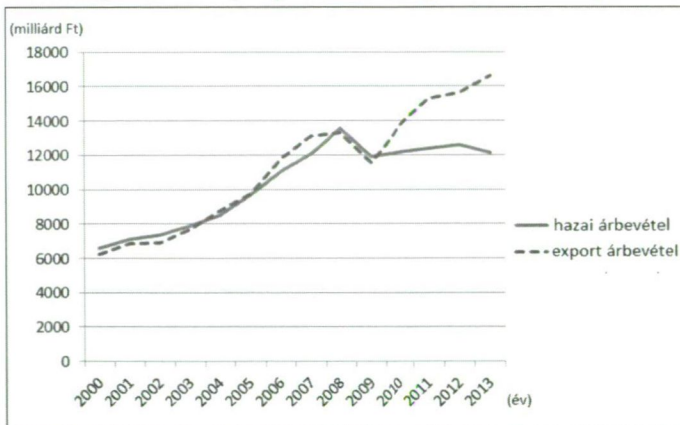
4. ábra: Az ipar részesedése GDP-ből, a beruházásokból, a foglalkoztatásból és a vállalkozásokból a magyar nemzetgazdaságban (2005-2013)

Forrás: KSH 2015 alapján a szerzők szerkesztése

Az ipari *foglalkoztatottak* részarányának rendszerváltás után bekövetkezett csökkenése napjainkban megállni látszik. Részarányuk az utolsó öt évben 22% körül alakult, de a versenyszférára vonatkozó adatok ennél jóval kedvezőbbek (34%) és jelentős emelkedést mutatnak. 2013-ban az ipari alkalmazásban állók száma (a legalább 5 főt foglalkoztató vállalkozásoknál) 625 ezer fő volt, 0,6%-kal több mint egy évvel korábban. Az összes ipari munkavállaló 3/4 részét fizikai foglalkozásúak teszik ki. Sajnos strukturális munkanélküliség is tapasztalható: előfordul, hogy az ipari munkahelyekre nincs elegendő munkaerő, vagy képzettségük nem felel meg teljesen a piaci igényeknek.

5. ábra. Az ipari tevékenység belföldi és export árbevétele (2000-2013)

Forrás: KSH 2015 alapján a szerzők szerkesztése

Noha az ipari tevékenységből származó belföldi és export együttes *árbevétele* a válság hatására 2009-ben jelentősen visszaesett, de 2013-ra már megközelítette a 30 billió Ft-ot (100 milliárd euró), ami több mint kétszerese a 2000. évi szintnek. A gyors bővülés elsősorban az export növekedésének volt betudható (5. ábra). Az utolsó két évtizedben – a

2009-es válságév és 2012 kivételével – mindig az exportértékesítés volt a növekedés mozgatórugója, amiben a feldolgozóipar járt az élen. Ez természetesen jelzi a külső konjunktúrától való függést is (KSH 2014).

A rendszerváltozás után bekövetkezett cégalapítási láz megváltoztatta az ipar szervezeti struktúráját. Az új típusú ipari vállalkozások (gazdasági társaságok) köre rohamosan bővült. Az állami vállalatok közül elsőként a legkedvezőbb helyzetűek alakultak át gazdasági társasággá, illetve az újonnan létesített társaságok a legjövödelmezőbb területeken koncentráltak.²⁷ Ezzel párhuzamosan sok nagyvállalat és sok sikertelenül induló vállalkozás zárta be kapuit. Az életképtelen vállalkozások megszűnésével az ipari vállalkozások száma napjainkra 74 ezerre csökkent. Ennek még így is több mint 4/5-öd részét képviselik a kisvállalkozások (5 fő foglalkoztatott alatt), melyek az ipari termeléshez alig 5%-kal járulnak hozzá.²⁸ A vállalati struktúra tehát túlságosan elaprózott, a skála másik végén pedig túl kevés valódi hazai nagyvállalat található.²⁹ Az ipari termelés így is erősen koncentrált: 70%-át az alig több mint 400 nagyvállalat (250 fő felett) adja. A duális gazdasági szerkezet további problémája, hogy míg a magyarországi nagyvállalati kör hatékonyságát tekintve európai szinten van, a kis- és közepes vállalkozások (KKV-k) hatékonysága mindössze 40%-a az európai átlagnak.

Az ipari termelés döntő hányadát (94%) adó *feldolgozóipar* napjainkban kisebb-nagyobb ingadozásokkal tovább bővül (1. táblázat), de termelése továbbra is a külpiazi eladásoktól függ. Ezen belül húzóágazatnak tekinthető a gépipar, s ezen belül is a járműgyártás, ami 2011-ben vette át a vezető szerepet a számítógépipartól, illetve az elektronikai és optikai termékek gyártásától (KSH 2014). Az ipari alkalmazottak egyharmada dolgozik a gépiparban.

A magyarországi *autógyártásnak* nagy hagyományai vannak: az első világháború előtt Magyarországon tíz, a két világháború között öt autómárkát, köztük magyar fejlesztésű modelleket gyártottak (pl. Marta, Magomobil). A szocializmus évtizedeiben Magyarország a KGST keretein belül haszonjármű-gyártásra specializálódott, jelentős autóbuszgyártó kapacitás épült ki. Az Ikarus a Mercedes mögött Európa második legnagyobb autóbuszgyártójává vált.

1. táblázat. Az ipari termelés értékének változása ágazatok szerint 2001–2013. között

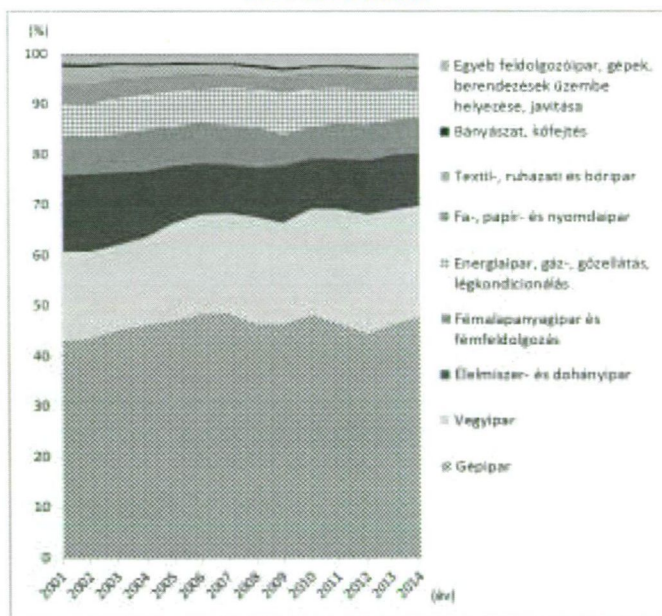
Év	Bányá- szat	Feldolgozó- ipar	Energiaipar	Összesen
	milliárd Ft			
2001	67	11154	745	11966
2002	64	11295	806	12165
2003	65	12285	925	13275
2004	74	13677	1005	14756
2005	74	15004	1107	16185
2006	89	17664	1233	18986
2007	74	18886	1479	20439
2008	104	19329	1518	20952
2009	94	16401	1468	17963
2010	74	18905	1484	20462
2011	84	21042	1529	22655
2012	99	21470	1573	23141
2013	94	22103	1378	23576

Forrás: KSH 2015

A rendszerváltást követően – főként a piacok közelsége és a szakképzett munkaerő jelenléte miatt megélenkült az érdeklődés a magyarországi járműipari befektetési lehetőségek iránt. Az 1990-es évek elején újraindult a személygépkocsi gyártás (Suzuki, GM-Opel, VW-Audi). A járműgyártás ma – a globálisan szervezett járműipari termelési rendszerek részeként – a legdinamikusabban bővülő ágazatok közé tartozik: a benne érdekelt cégek száma az utolsó két évben háromszorosára nőtt. A körülbelül 1000 vállalat, mely a teljes ipari termelés körülbelül egyötödét adja, 2013-ban 80 ezer főt foglalkoztatott és több mint 5400 milliárd Ft értékű terméket állított elő. Az elmúlt évben csak a négy nagy autógyártó, a VW-Audi, a Daimler, a GM-Opel és a Suzuki több mint 2 és félezer új munkahelyet teremtett. Velük együtt a világ 10 legnagyobb autógyártója rendelkezik Magyarországon valamekkora termelő-kapacitással. Mindemellett a világ 100 legnagyobb autóiipari beszállítójának (pl. Continental, Bosch, Magna, Denso) fele Magyarországon szintén jelen van.³⁰ A 2014-es évben a járműipar belföldi eladásai az előző évhez képest majdnem 60%-kal emelkedtek.

A magyarországi autógyártó portfólió összességében a világ versenyképes mezőnyében van, s a nemzetközi nagyvállalatok jelenléte a hazai *beszállítói* kört is aktivizálja. A beszállító cégek, amelyek hozzáadott értékkel, illetve valamilyen konkrét termékkel járulnak hozzá a fő megrendeléshez, világszerte egyre több munkát vesznek át az anyavállalatoktól. Természetesen a „szerelősorra” csak az igazán tőkeerős nagyvállalatok képesek eljutni, ám a hazai kis- és középvállalkozások számára jó lehetőségeket, reális esélyt kínálnak a beszállítói lánc alacsonyabb szintjei is.

6. ábra. A magyar ipar szerkezetének változása az ipari termelés értéke alapján 2001-2014. között

Forrás: KSH 2015 alapján a szerzők szerkesztése

A jó nevű magyar *vegyiparban* eleinte a gumigyártás és a műanyagipar volt a növekedés fő biztosítója, ma vezető alágak a kokszyártás, kőolajfeldolgozás és a nagy tradíciókkal rendelkező gyógyszergyártás minősül (6. ábra). A feldolgozóipari rangsorban az

élelmiszeripari termelés áll a harmadik helyen, melynek a telephelyek számának csökkenésével, a termékszerkezet folyamatos változásával és az ágazatot uraló transznacionális vállalatok piacszerzési igyekezetéhez való kényszerű alkalmazkodás jellemzi.³¹

Magyarország földtani adottságainak köszönhetően az ipar ágazati szerkezetében a legkisebb súlya (0,4%) a *bányászatnak* van. Sok mélyművelésű szén- és ércbánya már az 1980-as években bezárt, a kohászati üzemek közül is csak egy (Dunaújváros) maradt talpon. Az *energiaipar* (villamosenergia-, gáz-, gőzellátás, légkondicionálás) területén (5,6%) újabban gyorsuló visszaesés tapasztalható, mely a gázüzemű erőművek termeléscsökkenés miatti mérséklődő földgáz-igényére, az energetikai korszerűsítések miatti alacsonyabb energiaigényre és az enyhébb telek következtében fellépő kisebb fogyasztásra vezethető vissza.

Az *ipari exportban*, csakúgy, mint a termelésben, a jól működő nemzetközi nagyvállalatok meghatározó részesedéssel bírnak. Ezekhez egyre több magyar cég csatlakozik beszállítóként, megjelenve ezzel a nemzetközi piacon, ám ezt a lehetőséget még mindig viszonylag kevesen tudják megragadni. Erre – összetettségéből fakadóan – az ipari exportból 30%-kal részesedő, fentebb tárgyalt gépjárműipar kínál kiváló lehetőségeket, melynek értékesítése a kelet-közép-európai országokhoz és Kínához hasonlóan – meghaladja az átlagos növekedést. Az ipari export további növeléséhez mindenekelőtt jól átgondolt ipar- és kereskedelem-politika és piacvédelem is szükséges.³²

A *külföldi tőkebefektetések* több mint fele már letelepült cégektől származik. 2012-ben az összes ipari beruházás (1539 milliárd Ft) 76%-át (1180 milliárd Ft) külföldi irányítású leányvállalat eszközölte. Ez az arány a feldolgozó iparban a legmagasabb (78%), ezt követi az energiaipar (65%) és a bányászat (52%). A legnagyobb befektetők többnyire az Európai Unióból érkeznek.

5. Területi szerkezetváltás és az ipari parkok

Az elmúlt negyedszázadban az iparban végbement radikális funkcionális változások az ipar *földrajzi megoszlását*, területi szerkezetét és sem hagyták érintetlenül. A szocialista érában két nagyobb, egybefüggő ipari zóna alakult ki az országban:

a) az ÉK–DNy irányban húzódó „ipari tengely”: Közép-Dunántúl és Észak-Magyarország középhegységi területei – a bányászatot, valamint az alapanyag- és energiaipari termelést tömörítette;

b) Budapest és agglomerációs övezete – a feldolgozóipari ágazatok széles spektrumával, a szocialista nagyvállalatok központjaival.

A rendszerváltozást követő ipari leépítés elsősorban a nehézipari, ún. válságágazatokat (bányászat, kohászat), valamint a „nem szerves fejlődés által iparosított”, fővárosi, vagy nagyvárosi székhelyű vidéki ipari telephelyeket, melléküzemágakat érintette.³³ Mindez magával vonta az ipari keresők számának és arányának csökkenését is. A legnagyobb visszaesés a fővárosban és környékén, következett be, ami az ipari szerkezetátalakítás mellett a szolgáltató szektor dinamikus bővülésének volt betudható. Ennek ellenére Budapest még mindig az ország első számú ipari központja, különösen az információs technológiával, kutatás-fejlesztéssel összefüggő, magasabb szintű ipari tevékenységet tekintve. A legtöbb Magyarországon működő nagyvállalat a központi régióban, ezen belül is a fővárosban található.³⁴

7. ábra. Az ipari termelés értékének megoszlása régióinként (2011)

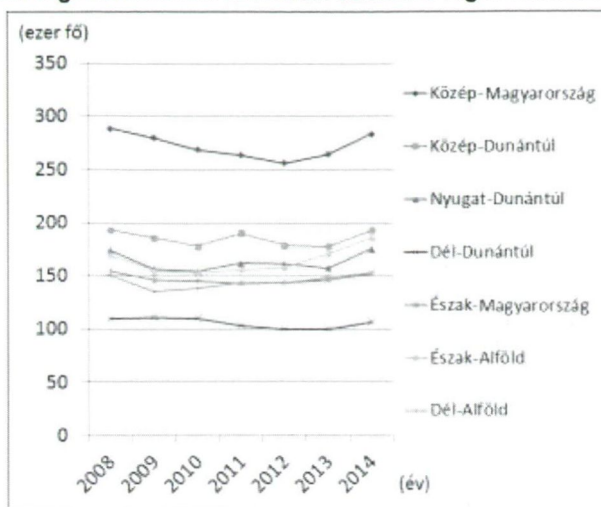
Forrás: KSH 2014.

A rendszerváltás után az iparba érkező *külföldi működő tőke* elsőként a központi körzet (Közép-Magyarország) iparának talpra állását segítette. A kedvező közlekedési kapcsolatoknak és a főváros gyors elérhetőségének köszönhetően hamar megnövekedett a városkörnyéki ipari parkok szerepe. Ezután a tőke egyre nagyobb arányban kezdett a Dunántúl északi felébe áramlani. Ezzel az ipari termelés súlypontja is nyugat felé tolódott, ahol a földrajzi közelségre, a jó közlekedési kapcsolatokra, a fejlett infrastruktúrára, a német nyelv nagyobb arányú ismeretére, valamint a képzett munkaerőre alapulva az ipari termelés új főhadiszállásai (pl. Esztergom, Komárom, Szentgotthárd) bontakoztak ki. Idesorolhatók azok a korábbi jelentős ipari központok is, amelyek a struktúraváltást kihasználva dinamizálni tudták gazdaságukat (pl. Győr, Székesfehérvár, Tatabánya). Ma ez az ipari tér ad otthont az ország ötszáz legnagyobb nyereségű cége közül többnek is (pl. GE, Audi, Nokia, Lear Co., Continental Teves, Alcoa-Köfém), amelyek többségükben a gépipar különböző ágazatait képviselik.³⁵ A *területi egyenlőtlenség* a regionális adatokban is tükröződik: az ipari termelés értékének nagyobb része a Közép-Magyarországi, valamint a Nyugat- és Közép-Dunántúli régióból kerül ki (7. ábra).

A műszaki jellegű *beruházások* valamint az *ipari növekedés* mértéke napjainkban Győr-Moson-Sopron, Komárom-Esztergom és Fejér megyében a legnagyobb. A világ nagy transznacionális vállalatai (pl. Philips, Nokia, Suzuki) közül többen is létesítettek itt leányvállalatot, melyet a legtöbb esetben beszállítóik is követtek.³⁶ Jóval kedvezőtlenebb az egykori ipari tengely mentén fekvő korábbi nehézipari központok (pl. Miskolc, Salgótarján, Ózd), valamint a Dél-Dunántúl és az Alföld nagyobb részének helyzete.

A 2008-as válságévet követően az *ipari keresők* száma – a Dél-Dunántúl kivételével – valamennyi régióban csökkent. A növekedés leghamarabb a Dél-Alföldön, majd a Közép- és Nyugat-Dunántúlon, valamint az Észak-Alföldön indult meg. A Közép-Magyarországi régió az utóbbi két évben mutatott jelentősebb javulást. Ezzel egyidejűleg csak a két alföldi régió és a Nyugat-Dunántúl teljesítette túl a 2008-as szintet (8. ábra). Az általános javulás kétségtelenül látszik, de a régiók közötti differenciák továbbra is fennállnak.

8. ábra. Az ipari foglalkoztatottak számának változása régióként 2008-2014. között

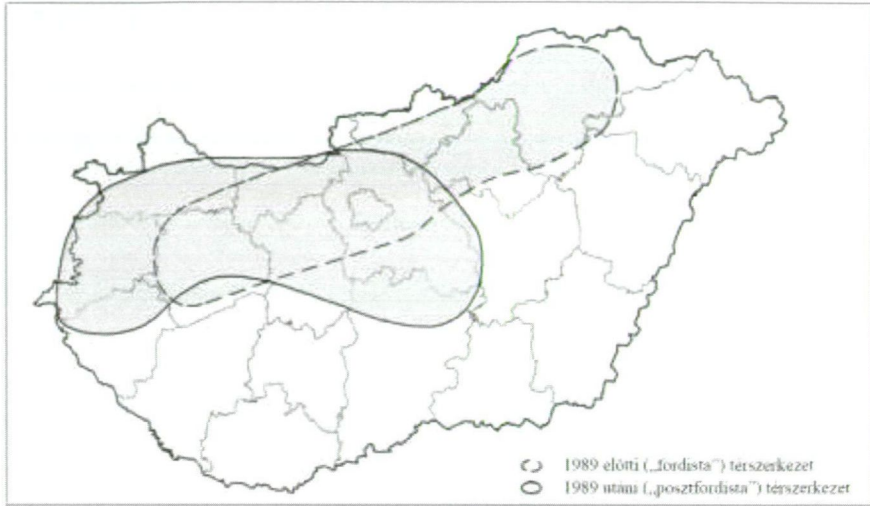
Forrás: KSH 2015 alapján a szerzők szerkesztése

Kiss Éva szerint³⁷ az újraiparosodási folyamatnak köszönhetően az egykori ÉK–DNy-i ipari tengelyt egy új, egybefüggő ipari térség váltotta fel, amelyet a Dunántúl északi felének tetemes hányada és a közép-magyarországi régió együttese alkot. Ehhez – a járműgyártás és a hozzá kapcsolódó beszállítói tevékenységek kapcsán – újabb, nagy ipari aktivitást mutató akcióközpont, Kecskemét környéke csatlakozik (9. ábra). Az új, „posztfordista” fejlődés eredményeként született ipari térség létrejöttében kiemelt szerepet játszott a külföldi tőke.

Ipari parkok alakulása a nyugati országokhoz képest késve indult meg hazánkban, de igen hamar népszerűvé váltak. Életre hívásukat különböző tényezők motiválták: pl. munkahelyteremtés régi ipari területek, illetve épületek újrahasznosítása, gyenge minőségű mezőgazdasági területek hasznosítása, határmenti fekvésből adódó körülmények, pályázati forrásokhoz való hozzájutás. Kelet-Közép-Európában az első funkcionális ipari parkot Győrben hozták létre 1991-ben, de hivatalosan Magyarországon csak 1997 óta beszélünk ipari parkokról. Nagyobb hányaduk zöldmezős beruházásként jött létre, de nem ritkák a régi ipari létesítményekben, vagy azok helyén létrejött objektum sem.

Az ipari parkok az urbanizáció speciális jelenségei. Többnyire „alulról szerveződve”, helyi vállalkozások, önkormányzatok kezdeményezésére jöttek létre, majd az 1990-es második felétől lehetőség nyílt számukra központi támogatások megszerzésére is. Ma az ország egész területén megtalálhatók, s az utóbbi évtizedek jelentősebb beruházásai nagyrészt már ezekben valósultak meg. Számuk megközelíti a 250-et, mintegy 4000 vállalkozásnak adnak helyet és körülbelül 200 ezer főt foglalkoztatnak.³⁸ Sikerességük nagyban függ a helyi adottságoktól, kiváltképp a közlekedési kapcsolatoktól és az elérhetőségtől. Ugyanakkor az ipari parkok a fejlődés különböző fázisaiban vannak: Betelepltségük Kiss Éva adatai alapján³⁹ átlagosan 58%-os volt 2010-ben. Az ipari parkok jó alapot kínálnak az egymással versengő és kooperáló vállalatok térbeli csoportosulásainak, klasztereknek kialakulásához. A hazai gazdasági klaszterek kb. egyharmada kapcsolódik az iparhoz. A legtöbb ipari park Észak-Magyarországon és a Dél-Alföldön működik. Viszonylag egyetlen térbeli eloszlásuk azonban paradox módon nem hatott különösebben az ipari termelés térbeli egyenlőtlenségeire.

9. ábra. Az ipar területi szerkezetének átalakulása Magyarországon 1990 után

Forrás: Kiss É. 2008.

6. Összegzés, konklúziók

A magyarországi ipar komoly hagyományokkal rendelkezik, s ma – mint annyiszor – átmeneti állapotban van, folyamatos átalakuláson megy keresztül. A termelés ma már rugalmasabban kell, hogy kövesse az állandóan változó piaci igényeket, ezért a termékszerkezet és a termelés volumene is gyorsabban módosul, mint korábban. A tervutasításos rendszer bukását, majd a rendszerváltás utáni évek válságkezelő iparpolitikáját követően egy nyitott gazdaságban kell megállnia a helyét, melyben függ a világgazdasági folyamatoktól, a globalizáció hatásaitól, a működő tőkeáramlás irányától, a nyugati és keleti gazdasági együttműködések lehetőségeitől.

A napjainkban zajló újraparosodás dominánsan a betelepülő nemzetközi nagyvállalatok beruházásain keresztül zajlik, ergo a globális ipari átrendeződés egyik részfolyamataként manifesztálódik. Mindazonáltal megjelennek benne a helyi adottságok is. A strukturális változások az ipar területi szerkezetét is folyamatosan alakítják. A hagyományos ipari területek többnyire megújultak, vagy funkciót váltottak, miközben jelentősen zsugorodtak is a rendszerváltás óta, de mellettük újak is megjelennek. Az újraparosodási folyamat azoknak a térségeknek kedvezett, melyeknek földrajzi fekvése kedvező és rendelkeztek mozgósítható humán és egyéb erőforrásokkal. Az ipari termelés legdinamikusabban bővülő szegmensévé Magyarországon az utóbbi években a járműgyártás vált, de komoly struktúra és kapacitás alakult ki a gyógyszeripar, valamint az információs és kommunikációs technológiák területén is.

A magyar ipar jövőjét illetően reménykeltő, hogy hazai szereplői közül mára sokan képesek voltak integrálódni az európai gazdasági hálózatba, felvenni az elvárt tempót, s felkészülten fogadni a hazai és külföldi befektetőket, uniós forrásokat. Biztató az a – Gazdaságfejlesztési és Innovációs Operatív Programban (2014-2020) kinyilvánított – határozott kormányzati szándék is, hogy a bejövő uniós pénzek körülbelül 60%-a a gazdaságfejlesztést szolgálja, szemben a korábbi 25%-kal (2007-2013 közötti időszak). Ez a körülmény egyedülálló lehetőséget teremt arra, hogy a hazai ipari vállalatok, vállalkozások megszilárdítsák helyüket a nemzetgazdaságban és az EU gazdaságban.

Egyszersmind – az ország méretéből, termelő kapacitásainkból adódóan – a realitás az, hogy a magyar cégek elsősorban beszállítóként vegyék ki részüket a nemzetközi nagyvállalatok magyarországi termeléséből. A hazai vállalkozásokat tehát segíteni kell abban, hogy eredményes beszállítókká válhassanak, bővítve ezzel exportkapacitásukat, valamint innovatív termékeik számát a világpiacon. Nem szabad ugyanis elfelejtenünk, hogy a fejlődés sarokkövének tekinthető *innováció* ma már éppúgy jellemző a beszállítókra, mint az anyavállalatokra, sőt a beszállítók együtt sokkal többet költenek kutatás-fejlesztésre, mint a végtermék-kibocsátók. Kézenfekvő azon vállalkozások támogatása, melyek innováció-alapú és hatékonyságorientált működésen alapulnak, s nem csak a „túlélésre” játszanak.

A vállalkozói kultúra fejlesztésében, a piacra jutás elősegítésében a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara aktív közreműködése mellett nagy szerepet kaphatnak a jövőben azok, a nagyvállalatokat a kisebbekkel összekötő ún. integrátor cégek, akik mentorálással, tanácsadással, inkubációval, hálózatépítéssel, modern üzleti szolgáltatásokkal segíthetik a kis- és közepes vállalkozásokat. A KKV-k nagy számban már ma is képesek kiszolgálni a legnagyobb ipari szereplőket, mert javarészt hatékonyak, kreatívak, minőséget kínálnak annak ellenére, hogy egy-egy nemzetközi nagyvállalatnak időnként kihívást jelent megtalálnia és kiválasztania megfelelő beszállítóit. Azok a cégek, amelyek nemcsak a hazai beszállító lánc részesei, hanem az anyavállalat közvetlen beszállítóivá is ki tudják nőni magukat, nyugodtan kiléphetnek az európai piacokra, hiszen ugyanazokkal az elvárásokkal és körülményekkel fognak találkozni.⁴⁰

A területi struktúrát illetően továbbra is szükség van az ipari decentralizáció folytatására, elsősorban az ipari vállalkozások fővároson kívüli, saját gazdasági intézményei, telephelyei fejlesztésének támogatására, a nemzeti és helyi piac szereplőinek segítésére. Mindezt a humán erőforrás oldaláról tovább erősítheti a középfokú- és felsőoktatás műszaki képzéseinek fejlesztése. A duális szakképzésben résztvevők aránya hazánkban – a fejlett nyugat-európai országokhoz képest – még mindig sajnálatosan alacsony. Emellett a regionális egyetemeknek az eddiginél szorosabbá kell tenniük a termelő szférával történő stratégiai együttműködésüket a képzési kínálat, az innováció, a nemzetközi kutatás-fejlesztési tevékenység terén. A magyar ipar tartós sikerét csak a kormányzat, a felsőoktatás, valamint az üzleti szféra közötti folyamatos és érdemi párbeszéd szavatolhatja.

JEGYZETEK

1. Magyarország vonatkozásában lásd. Gulyás László (2009/a): A magyar gazdaság története a rendszerváltástól napjainkig. In: Gulyás László szerk. (2009): A modern magyar gazdaság története. Széchenyitől a Széchenyi-tervig. JATE Press-Szegedi Egyetemi Kiadó. 175-188.old.
2. KSH (2014): Jelentés az ipar 2013. évi teljesítményéről. Központi Statisztikai Hivatal. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/jelipar/jelipar13.pdf>. Letöltés: 2014. 12. 03.
3. Barta Györgyi–Czirfusz Márton–Kukely György (2008): Újraiparosodás a nagyvilágban és Magyarországon. Tér és Társadalom. 2008/4. szám. 1–20. old.
4. Györi Ferenc (2011): Tehetségföldrajz: Magyarországi vizsgálatok. Egyesület Közép-Európa Kutatására. Szeged.
5. Bora Gyula (1986): Ipar. In: Bernát Tivadar (szerk.): Magyarország gazdaságföldrajza. Kossuth Könyvkiadó. Budapest. 79-156. old.
6. Gulyás László (2010): Trianon hatása a Kárpát-medence régióinak fejlődésére. Közép-Európai Közlemények 2010/4. szám. 140-147. old; Gulyás László (2009): Az első világháború és a Trianon következményei a magyar gazdaságra In: Gulyás László szerk. (2009): A modern magyar gazdaság története. Széchenyitől a Széchenyi-tervig. JATE Press-Szegedi Egyetemi Kiadó. 101-112.old.

7. Hajdú Zoltán (1996): Történeti földrajzi folyamatok. In. Perczel, György (szerk.): Magyarország társadalmi-gazdasági földrajza. ELTE Eötvös Kiadó. Budapest. 64-146. old.
8. Probáld Ferenc (2011): A gazdaság általános jellemzői. In. Kocsis Károly-Schweitzer Ferenc (szerk.): Magyarország térképekben. MTA FKI. Budapest. 140. old.
9. Perczel György (1996): Ipar. In. Perczel György (szerk.): Magyarország társadalmi-gazdasági földrajza. ELTE Eötvös Kiadó. Budapest. 284-370. old.
10. Enyedi György (1993): Az Alföld fejlődésének perspektívái. In. Timár Judit (szerk.): Az „alföldi út” kérdőjelei. MTA RKK ATI Békéscsabai Osztály. Békéscsaba. 13-16. old.
11. Szijártó Norbert (2012): Hogyan lett az iparpolitikából vállalkozáspolitiká? Az Európai Unió strukturáspolitikájához (ipar- és vállalkozáspolitikájához) történt magyar alkalmazkodás tanulságai. Köz-gazdaság tudományos füzetek. 2012/4. szám. 33-49. old.
12. Bod Péter Ákos (2014): Nem szokványos gazdaságpolitikák. Akadémiai Kiadó, Budapest.
13. Pál Ágnes–Pál Viktor (2009): Magyarország ipari térszerkezetének változása, különös tekintettel az Alföldre. In: Tóth, Szergej (szerk.): Tudományos és művészeti műhelymunkák. SZTE JGY Kiadó. Szeged. 321-328. old.
14. Mihályi Péter (2011): A magyar privatizáció enciklopédiája. Pannon Egyetemi Kiadó – MTA Közgazdaságtudományi Intézet.
15. Kiss Éva (2011): Ipar. In. Kocsis Károly-Schweitzer Ferenc (szerk.): Magyarország térképekben. MTA FKI. Budapest. 176-188. old.
16. Barta Györgyi (2002): A magyar ipar területi folyamatai 1945-2000. Dialóg-Campus Kiadó. Budapest-Pécs.
17. Csath Magdolna (2007): The Competitiveness of Economies: the Case of Hungary. In. Jabłoński, J. (szerk.): Foundations of Control and Management Sciences. No. 8., Poznan University Of Technology. Poznan. 17-32. old.
18. Kiss Éva (2011): Ipar. In. Kocsis Károly-Schweitzer Ferenc (szerk.): Magyarország térképekben. MTA FKI. Budapest. 176-188. old.
19. Perczel György (1996): Ipar. In. Perczel György (szerk.): Magyarország társadalmi-gazdasági földrajza. ELTE Eötvös Kiadó. Budapest. 284-370. old.
20. Botos Balázs (2010): Az iparpolitika metamorfózisa. L'Harmattan Kiadó. Budapest.
21. Sztankó Éva (2001): Az ipari termelékenység hatékonyságának változása az Európai Unióhoz való csatlakozás tükrében. EU Working Papers. 2001/2. szám. 3-19. old.
22. Csath Magdolna (2007): The Competitiveness of Economies: the Case of Hungary. In. Jabłoński, J. (szerk.): Foundations of Control and Management Sciences. No. 8., Poznan University Of Technology. Poznan. 17-32. old.
23. Günther, Jutta (2002): FDI as a multiplier of modern technology in Hungarian industry. Intereconomics. 2002/5. szám. 263-269. old. <http://hdl.handle.net/10419/42056> Letöltés: 2015. augusztus 24.
24. Kukely György (2004): A területi és ágazati struktúra átalakulása a magyar ipar húzóágazatában, a gépiparban. Földrajzi Értesítő. 2004/1-2. szám. 93-100. old.
25. Botos Balázs (2010): Az iparpolitika metamorfózisa. L'Harmattan Kiadó. Budapest.
26. Csath Magdolna (2007): The Competitiveness of Economies: the Case of Hungary. In. Jabłoński, J. (szerk.): Foundations of Control and Management Sciences. No. 8., Poznan University Of Technology. Poznan. 17-32. old.
27. Nemes Nagy József (1992): A formálódó piacgazdaság regionalizmusa. Tér és Társadalom. 1992/1-2. szám. 69-76. old.
28. KSH (2014): Jelentés az ipar 2013. évi teljesítményéről. Központi Statisztikai Hivatal. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/jelipar/jelipar13.pdf>. Letöltés: 2014. 12. 03.
29. Mihályi Péter (2012): The Causes of Slow Growth in Hungary during the Post-Communist Transformation Period. MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont. Budapest. 32 old. <http://econ.core.hu/file/download/mtdp/MTDP1216.pdf> Letöltés: 2015. augusztus 30.
30. Bíró Csongor: Top 100 autóiipari beszállító – teljes lista. <http://www.autopro.hu/beszallitok/Top-100-autoipari-beszallito-teljes-lista/14390/> Letöltés: 2015. április 30.
31. Probáld Ferenc (2011): A gazdaság általános jellemzői. In. Kocsis Károly-Schweitzer Ferenc (szerk.): Magyarország térképekben. MTA FKI. Budapest. 139-147. old.

32. Botos Balázs (2010): Az iparpolitika metamorfózisa. L'Harmattan Kiadó. Budapest.
33. Perczel György (1996): Ipar. In. Perczel György (szerk.): Magyarország társadalmi-gazdasági földrajza. ELTE Eötvös Kiadó. Budapest. 284-370. old.
34. Mihályi Péter (2012): The Causes of Slow Growth in Hungary during the Post-Communist Transformation Period. MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont. Budapest. 32 old. <http://econ.core.hu/file/download/mtdp/MTDP1216.pdf> Letöltés: 2015. augusztus 30.
35. Kiss Éva (2008): A magyar ipar térbeli szerkezetének átrendeződése 1989 után, II. Területi Statisztika. 2008/5. szám. 544-553. old.
36. Kiss Éva (2011): Ipar. In. Kocsis Károly-Schweitzer Ferenc (szerk.): Magyarország térképeken. MTA FKI. Budapest. 176-188. old.
37. Kiss Éva (2008): A magyar ipar térbeli szerkezetének átrendeződése 1989 után, II. Területi Statisztika. 2008/5. szám. 544-553. old.
38. Kiss Éva (2013): Sokszínű ipari parkállomány. In. Kiss Éva (szerk.): A hazai ipari parkok különböző dimenzióban. Dialóg Campus. Budapest-Pécs. 11-39. old.
39. Kiss Éva (2013): Sokszínű ipari parkállomány. In. Kiss Éva (szerk.): A hazai ipari parkok különböző dimenzióban. Dialóg Campus. Budapest-Pécs. 11-39. old.
40. Kihívások és lehetőségek a beszállítói lánc fejlesztésében. <http://www.abas.hu/blog/kihivasok-es-lehetosegek-beszallitoi-lanc-fejleszteseben> Letöltés: 2015. augusztus 30.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Barta Györgyi (2002): A magyar ipar területi folyamatai 1945-2000. Dialóg-Campus Kiadó. Budapest-Pécs.
- Barta Györgyi–Czirfusz Márton–Kukely György (2008): Újraiparosodás a nagyvilágban és Magyarországon. Tér és Társadalom. 2008/4. szám. 1–20. old.
- Bod Péter Ákos (2014): Nem szokványos gazdaságpolitikák. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Bora Gyula (1986): Ipar. In. Bernát Tivadar (szerk.): Magyarország gazdaságföldrajza. Kossuth Könyvkiadó. Budapest. 79-156. old.
- Botos Balázs (2010): Az iparpolitika metamorfózisa. L'Harmattan Kiadó. Budapest.
- Csath Magdolna (2007): The Competitiveness of Economies: the Case of Hungary. In. Jabłoński, J. (szerk.): Foundations of Control and Management Sciences. No. 8., Poznan University of Technology. Poznan. 17-32. old.
- Enyedi György (1993): Az Alföld fejlődésének perspektívái. In. Timár Judit (szerk.): Az „alföldi út” kérdőjelei. MTA RKK ATI Békéscsabai Osztály. Békéscsaba. 13-16. old.
- Gulyás László (2009/a): A magyar gazdaság története a rendszerváltástól napjainkig. In. Gulyás László (szerk.): A modern magyar gazdaság története. Széchenyitől a Széchenyi-tervig. JATE Press-Szegedi Egyetemi Kiadó. 175-188. old.
- Gulyás László (2009/b): Az első világháború és a Trianon következményei a magyar gazdaságra. In. Gulyás László (szerk.): A modern magyar gazdaság története. Széchenyitől a Széchenyi-tervig. JATE Press-Szegedi Egyetemi Kiadó. 101-112. old.
- Gulyás László (2010): Trianon hatása a Kárpát-medence régióinak fejlődésére. Közép-Európai Közlemények 2010/4. szám. 140-147. old.
- Günther, Jutta (2002): FDI as a multiplier of modern technology in Hungarian industry. Intereconomics. 2002/5. szám. 263-269. old. <http://hdl.handle.net/10419/42056> Letöltés: 2015. augusztus 24.
- Györi Ferenc (2011): Tehetségföldrajz: Magyarországi vizsgálatok. Egyesület Közép-Európa Kutatására. Szeged.
- Hajdú Zoltán (1996): Történeti földrajzi folyamatok. In. Perczel, György (szerk.): Magyarország társadalmi-gazdasági földrajza. ELTE Eötvös Kiadó. Budapest. 64-146. old.
- Kiss Éva (2008): A magyar ipar térbeli szerkezetének átrendeződése 1989 után, II. Területi Statisztika. 2008/5. szám. 544-553. old.
- Kiss Éva (2009): Industry. In. Kocsis Károly-Schweitzer Ferenc (szerk.): Hungary in Maps. Hungarian Academy of Sciences Geographical Research Institute. Budapest. 153-163. old.

- Kiss Éva (2011): Ipar. In: Kocsis Károly-Schweitzer Ferenc (szerk.): Magyarország térképekben. MTA FKI. Budapest. 176-188. old.
- Kiss Éva (2013): Sokszínű ipari parkállomány. In: Kiss Éva (szerk.): A hazai ipari parkok különböző dimenzióban. Dialóg Campus. Budapest-Pécs. 11-39. old.
- KSH (2014): Jelentés az ipar 2013. évi teljesítményéről. Központi Statisztikai Hivatal. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/jelipar/jelipar13.pdf> Letöltés: 2014. 12. 03.
- KSH (2015): Ipar. Táblák (STADAT). https://www.ksh.hu/ipar_t Letöltés: 2015. 08. 24.
- Kukely György (2004): A területi és ágazati struktúra átalakulása a magyar ipar húzóágazatában, a gépiparban. Földrajzi Értesítő. 2004/1-2. szám. 93-100. old.
- Nemes Nagy József (1992): A formálódó piacgazdaság regionalizmusa. Tér és Társadalom. 1992/1-2. szám. 69-76. old.
- Mihályi Péter (2011): A magyar privatizáció enciklopédiája. Pannon Egyetemi Kiadó – MTA Közgazdaságtudományi Intézet.
- Mihályi Péter (2012): The Causes of Slow Growth in Hungary during the Post-Communist Transformation Period. MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont. Budapest. 32 old. <http://econ.core.hu/file/download/mtdp/MTDP1216.pdf> 2015. augusztus 30.
- Pál Ágnes–Pál Viktor (2009): Magyarország ipari térszerkezetének változása, különös tekintettel az Alföldre. In: Tóth, Szergej (szerk.): Tudományos és művészeti műhelymunkák. SZTE JGY Kiadó. Szeged. 321-328. old.
- Perczel György (1996): Ipar. In: Perczel György (szerk.): Magyarország társadalmi-gazdasági földrajza. ELTE Eötvös Kiadó. Budapest. 284-370. old.
- Probáld Ferenc (2011): A gazdaság általános jellemzői. In: Kocsis Károly-Schweitzer Ferenc (szerk.): Magyarország térképekben. MTA FKI. Budapest. 139-147. old.
- Szijártó Norbert (2012): Hogyan lett az iparpolitikából vállalkozáspolitikai? Az Európai Unió strukturpolitikájához (ipar- és vállalkozáspolitikájához) történt magyar alkalmazkodás tanulságai. Közgazdaság tudományos füzetek. 2012/4. szám. 33-49. old.
- Sztankó Éva (2001): Az ipari termelékenység hatékonyságának változása az Európai Unióhoz való csatlakozás tükrében. EU Working Papers. 2001/2. szám. 3-19. old.
- Egyéb források:*
- Bíró Csongor: Top 100 autóiipari beszállító – teljes lista. <http://www.autopro.hu/beszallitok/Top-100-autoipari-beszallito-teljes-lista/14390/> Letöltés: 2015. április 30.
- Kihívások és lehetőségek a beszállítói lánc fejlesztésében. <http://www.abas.hu/blog/kihivasok-es-lehetosegek-beszallitoi-lanc-fejleszteseben> Letöltés: 2015. augusztus 30.